

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ**

**Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова**

**ПРОГРАМА**

**вступного іспиту в аспірантуру**

**з педагогічної та вікової психології**

**для здобувачів наукового ступеня доктора філософії**

**зі спеціальності 053 Психологія**

**( педагогічна та вікова психологія)**

КИЇВ – 2021

**Укладачі:**

Доктор психологічних наук, професор Булах Ірина Сергіївна – декан факультету психології, професор кафедри теоретичної та консультативної психології .

Кандидат психологічних наук, професор Долинська Любов Василівна – завідувач кафедри психології факультету філософії та суспільствознавства.

Доктор психологічних наук, професор Приходько Юлія Олексіївна – професор кафедри психології і педагогіки Інституту педагогіки та психології.

Кандидат психологічних наук, професор Ширяєва Людмила Миколаївна – професор кафедри психології факультету філософії та суспільствознавства

## I. ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Вступний іспит з вікової та педагогічної психології передбачений для осіб, які вступають до аспірантури за спеціальністю 053 Психологія (педагогічна та вікова). Програма відповідає навчальним курсам з дисциплін «психологія розвитку та вікова психологія», «Педагогічна психологія».

*Мета іспиту* полягає у з'ясуванні знань вступників про:

- предмет та завдання вікової психології;
- методи дослідження вікової та педагогічної психології;
- передумови та умови психічного розвитку;
- закономірності психічного розвитку;
- теорії психічного розвитку;
- вікову періодизацію психічного розвитку;
- критерії психічного розвитку;
- психологічні особливості психічного розвитку на кожному віковому етапі;
- психічні новоутворення кожного вікового етапу;
- вікові кризи;
- предмет та завдання педагогічної психології;
- теорії навчання;
- поняття учіння, навчання, наслідання, навчальність як здатність до навчання;
- учіння, його види структурні компоненти, рівні сформованості;
- психологію засвоєння знань, наукових понять і навичок;
- дидактичні принципи навчання;
- неуспішність учнів та її причини, шляхи запобігання;
- психологію виховання, психолого-педагогічні засади гуманізації освіти;
- теорії виховання;
- управління вихованням, самовиховання;
- вікову динаміку, формування властивостей особистості;

- індивідуальний підхід у моральному вихованні;
- поняття «важковиховувані діти», безпритульність, наркозалежність, статеві девіації підлітків;
- вчинок як критерій вихованості та вираження моральності, види вчинків;
- педагогічну діяльність, її психологічну структуру та функції;
- педагогічний контроль та його види;
- професійно значущі здібності та вміння вчителя;
- психологію педагогічного оцінювання та його види;
- стилі педагогічного спілкування, педагогічну майстерність та такт вчителя.

## ЗМІСТ ПРОГРАМИ

### Розділ I. ЗАГАЛЬНІ ПИТАННЯ ВІКОВОЇ І ПЕДАГОГІЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

#### Тема 1. Предмет, завдання та історія розвитку вікової і педагогічної психології

- Предмет вікової і педагогічної психології. Теоретичні та практичні завдання сучасної вікової і педагогічної психології. Основні напрямки і їх розвиток. Історія розвитку та сучасний стан розробки проблем вікової і педагогічної психології в Україні та за кордоном.
- Основні розділи вікової психології: дитинство (немовлячий, ранній та дошкільний вік); молодший шкільний вік; підлітковий вік; рання та пізня юність; психологія дорослого; психологія старості.
- Зв'язок вікової психології з іншими науками.
- Основні розділи педагогічної психології: психологія навчання, психологія виховання, психологія особистості вчителя.

**Основні поняття:** вікова психологія, діалектичний підхід, конвергенція, рекапітуляція, вікова динаміка психічного розвитку, психологія виховання, психологія навчання, психологія особистості вчителя, педологія.

#### Тема 2. Методи дослідження вікової і педагогічної психології

- Методологічні принципи психологічного дослідження та методи вікової психології. Класифікація методів. Організаційні методи: лонгітюдний, порівняльний, комплексний. Емпіричні методи. Експеримент та його види. Спостереження та його види. Діагностичні методи. Методи обробки даних: кількісні та якісні. Інтерпретаційні методи: структурний та генетичний. Метод близнюків. Специфіка застосування методів у дослідженні дітей. Своєрідність методів педагогічної психології.

**Основні поняття:** методологія, метод, методика, емпіричні, організаційні, інтерпретаційні методи, метод експертних оцінок, інтроспекція, тести: особистісні, інтелекту, креативності, досягнень, проєктивні, вербальні шкали, валідність, надійність, вірогідність, репрезентативність, феномен фасилітації, мала вибірка, генеральна сукупність, залежні та незалежні змінні.

### **Тема 3. Динаміка і закономірності психічного розвитку в онтогенезі**

- Основні закономірності психічного розвитку. Психічний розвиток та формування особистості. Роль виховання в формуванні особистості. Внутрішня позиція в розвитку особистості.
- *Передумови психічного розвитку.* Поняття про розвиток та психічний розвиток. Генотипні особливості та вроджені якості організму. Дозрівання, як передумова психічного розвитку. Фізична та психічна активність. Взаємодія та взаємозв'язок біологічних і соціальних чинників (суть біогенетичного та соціогенетичного напрямів). Соціальне наслідування, соціальні умови та вік.
- *Умови психічного розвитку.* Поняття про внутрішні та зовнішні умови психічного розвитку, їх взаємозв'язок.
- Історично обумовлені реальності існування людини (реальність предметного світу, природи та соціального простору).
- Значення соціальних умов та засвоєння суспільного досвіду як специфічна особливість психічного розвитку особистості.
- Закономірності психічного розвитку (нерівномірність, асинхронність, сенситивні періоди).
- Психічний розвиток і діяльність. Соціально організована діяльність як основа, засіб та умови психічного розвитку. Наукове обґрунтування виникнення внутрішньої психічної діяльності з зовнішньої (поняття інтеріоризації та екстеріоризації). Значення різних видів діяльності у психічному розвитку. Провідна діяльність та її роль у формуванні психічних процесів та особистісних новоутворень.

- Психічний розвиток та спілкування. Вплив спілкування дитини з дорослими та однолітками на його психічний розвиток.
- Наукові концепції психічного розвитку дитини. Проблема психічного розвитку і навчання в сучасних психологічних теоріях. Роль навчання та виховання у психічному розвитку на різних етапах онтогенезу. Діалектичний взаємозв'язок навчання та розвитку. Поняття про зони актуального, потенційного та найближчого розвитку. Роль навчання у формуванні психічних функції (Л.С.Виготський). Умови правильної організації розвиваючого навчання.
- Проблема вікової періодизації психічного розвитку дитини. Поняття віку у психології. Критерії вікової періодизації. Календарний вік та рівні розвитку. Вікові та індивідуальні особливості особистості. Індивідуальні відмінності на різних етапах психічного розвитку. Поняття про кризи та критичні періоди. Характеристика вікових періодів у працях Д.Б.Ельконіна.
- *Внутрішня позиція та розвиток.* “Внутрішнє через зовнішнє” (С.Л.Рубінштейн). Внутрішня позиція особистості та її розвиток в онтогенезі. Проблема особистісного росту (відношення до себе, почуття особистості, система особистісного смислу, внутрішня потреба у саморозвитку, самосвідомість).
- Структурні компоненти самосвідомості особистості. Розвиток самосвідомості. Потребово-емоційна та вольова сфери особистості. Світогляд особистості.
- Механізми розвитку особистості. Ідентифікація як механізм соціалізації та індивідуалізації особистості.

**Основні поняття:** філогенез, онтогенез, генотип, фенотип, розвиток, психічний розвиток, типи розвитку, преформований тип розвитку, непреформований тип розвитку, показники розвитку, закономірності розвитку, гетерохронність, сенситивність, асинхронність, інтеграція психіки, пластичність психіки, критичний період, вікова криза, посткритичний

період, критерії вікової періодизації: вік, провідна діяльність, соціальна ситуація розвитку, новоутворення, зона актуального, потенційного та найближчого розвитку.

## **Розділ II. ВІКОВА ПСИХОЛОГІЯ**

### **Тема 4. Період новонародженості**

- Передумови та умови психічного розвитку новонародженої дитини. Оцінка стану новонародженої дитини за шкалою Апгар. Вроджені особливості та тенденції розвитку. Криза новонародженого. Анатомо-фізіологічні особливості новонародженого. Безумовні рефлекси та їх значення для розвитку дитини. Психологічна характеристика новонародженої дитини та її психічний розвиток. Особливості розвитку відчуттів, значення вправління окремих органів. Соціальна ситуація розвитку. Розвиток емоційної сфери. “Комплекс пожвавлення”.

**Основні поняття:** шкала Апгар, криза новонародженого, пасивні та активні захисні рухи, харчове зосередження, слухове зосередження, зорове зосередження, конвергенція очей, комплекс пожвавлення, рефлекс Робінзона, рефлекс Моро, рефлекс Бабинського.

### **Тема 5. Немовлячий період розвитку**

- Загальна характеристика віку. Соціальна ситуація розвитку та провідна діяльність немовляти. Роль дорослого в розвитку дитини.
- Спілкування в немовлячий період розвитку. Емоційно-експресивна функція спілкування та її значення для розвитку дитини. Оволодіння мовленням в процесі спілкування.
- Розвиток рухів та дій немовля. Тілесні задоволення, повзання, хватання, маніпулювання. Розвиток орієнтування в оточуючому середовищі.
- Психічний розвиток та пізнання в немовлячий період. Сприймання як провідна функція. Роль іграшок як засобу спілкування та психічного розвитку немовляти.



- Немовлячий період як період розвитку передумов формування особистості. Індивідуальні відмінності немовлят.

**Основні поняття:** акт хапання, гуління, лепет, спільна діяльність дорослого і дитини, наслідування, маніпулювання.

### Тема 5. Ранній дитячий вік

- Анатомо-фізіологічні особливості дітей раннього віку. Основні протиріччя психічного розвитку. Предметно-маніпулятивна діяльність як провідна в ранньому віці. Входження дитини в предметний світ. Ігри та продуктивні види діяльності. Психологічні новоутворення, які розвиваються в предметній діяльності.
- Спілкування дитини раннього віку та розвиток мовлення.
- Пізнання в ранньому віці: розвиток відчуттів, предметного сприймання та наочно-дійового мислення. Особливості розвитку уяви та пам'яті.
- Передумови розвитку особистості. Особливості перших уявлень про себе: ставлення до свого імені, зовнішнього образу, оволодіння тілом, ходою. Виникнення елементів самосвідомості. Ім'я як елемент самосвідомості. Засвоєння правил спілкування з людьми та правил користування предметами. Криза 3 років.

**Основні поняття:** предметна діяльність, елементи самосвідомості, криза 3 років, здатність до заміщення, символічні дії, активне мовлення, почуття особистості.

### Тема 6. Дошкільний вік

- Анатомо-фізіологічний та психічний розвиток дитини дошкільного віку. Основні протиріччя психічного розвитку дошкільника.
- Соціальна ситуація розвитку дитини дошкільного віку. Сюжетно-рольова гра як провідна діяльність в дошкільному віці: її структура і розвиток. Ігрові та реальні відносини дітей під час гри. Вплив гри на загальний психічний розвиток дитини. Значення продуктивних видів діяльності в

психічному розвитку дошкільника. Новоутворення психічного розвитку дитини дошкільного віку.

- Розвиток психічних процесів у дітей. Сенсорний розвиток. Розвиток сприймання (орієнтування в просторі і часі). Сприймання малюнка. Загальна характеристика розвитку мислення: проблемні ситуації, встановлення причинно-наслідкових зв'язків, розвиток розумових дій. Розвиток образного мислення та передумови розвитку логічних форм мислення. Логічне мислення та розумовий розвиток дошкільника.
- Розвиток словникового запасу та граматичної будови мовлення. Розвиток фонематичного слуху. Особливості розвитку функцій мовлення (комунікативної, знакової, експресивної).
- Особливості розвитку пам'яті та уяви. Зв'язок між реальністю та фантазією. Особливості розвитку уваги.
- Розвиток особистості дошкільника. Емоційна та вольова сфери. Динаміка розвитку почуттів. Роль моральних еталонів у формуванні особистості. Формування системи мотивів, підпорядкування мотивів. Особливості розвитку самосвідомості та самооцінки. Розвиток волі як основа здатності до керування поведінкою.
- Спілкування дошкільника з дорослими та однолітками та його роль у психічному розвитку. Криза 7 років.
- Проблема психологічної готовності до навчання в школі. Характеристика компонентів психологічної готовності дитини до навчання.

**Основні поняття:** ієрархія мотивів, підпорядкування мотивів поведінки та діяльності, дитячий егоцентризм, негативізм, ригідність, контекстне мовлення, логічне мислення, причинно-наслідкові зв'язки, сенситивні та кризові періоди розвитку, компоненти психологічної готовності дитини до школи (мотиваційна, інтелектуальна, емоційно-вольова, особистісна).

## Тема 7. Молодший шкільний вік

- Анатомо-фізіологічні та психологічні особливості молодшого школяра. Соціальна ситуація розвитку молодшого школяра. Проблема зміни місця дитини в системі суспільних відносин. Адаптація до шкільного навчання.
- Навчальна діяльність як провідна в молодшому шкільному віці. Загальна характеристика навчальної діяльності. Структура навчальної діяльності. Формування системи ставлень до школи, вчителя, навчальних обов'язків. Засвоєння моральних норм та правил поведінки, усвідомлення прав та обов'язків школяра. Динаміка змін ставлення до навчання у молодшому шкільному віці. Проблема оцінки.
- Ігрова та трудова діяльність в молодшому шкільному віці. Спілкування молодшого школяра. Роль вчителя в навчанні та вихованні молодшого школяра. Особливості спілкування з однолітками.
- Розвиток психічних процесів у дітей молодшого шкільного віку: розвиток сприймання та спостережливості, особливості формування інтелектуальних процесів, вплив змісту навчання на розумовий розвиток дитини, пам'ять та шляхи підвищення її ефективності. Особливості уваги та уваги молодшого школяра.
- Розвиток особистості молодшого школяра. Розвиток почуттів, особливості розвитку волі. Формування соціальної активності молодшого школяра. Індивідуально-типологічні особливості молодших школярів. Розвиток здібностей. Засвоєння норм і правил поведінки. Формування взаємостосунків і самосвідомості учнів молодшого шкільного віку.
- Новоутворення психічного розвитку молодшого школяра (в розумовому розвитку, в формуванні особистості).

**Основні поняття:** молодший школяр, компоненти психологічної готовності дитини до школи (мотиваційна, розумова, вольова, емоційно-моральна, особистісна), навчальна діяльність, внутрішня позиція школяра, рефлексія, внутрішній план дій, довільність дій, пізнавальна самостійність, ставлення до навчальної діяльності, соціальна позиція, самоконтроль.

## Тема 8. Підлітковий вік

- Загальна психологічна характеристика підліткового віку. Особливості анатомо-фізіологічного розвитку та статевої самосвідомості підлітків.
- Соціальна ситуація розвитку підлітка. Біологічні умови, що впливають на особливості психічного розвитку підлітка.
- Проблема провідної діяльності в підлітковому віці. Учбова та інші види діяльності: стимули і мотиви учіння, формування навчальних мотивів та їх стійкість. Розвиток моральних норм, правил поведінки та ставлення до обов'язків школяра. Зміни ставлення до навчання протягом підліткового віку.
- Психологічні особливості трудової та ігрової діяльності в підлітковому віці.
- Особлива значущість спілкування в підлітковому віці. Особливості спілкування з батьками та іншими дорослими, спілкування з вчителями. Інтимно-особистісне спілкування з однолітками: пошук друга, статева ідентифікація, психологія сексуальних взаємодій підлітків, перше кохання.
- Потреба в розвитку мовлення як засобу спілкування. Світ читання підлітка. Автономна мова в підліткових групах. Підліткова мовленнєва субкультура. Сленг. Значення жестів у спілкуванні підлітків.
- Розвиток вищих психічних функцій: сенсорний розвиток, особливості сприймання, сприймання образотворчого мистецтва та музики. Розвиток мислення та особливості інтелектуального потенціалу. Розвиток уяви, пам'яті та уваги.
- Розвиток особистості підлітка. Основні новоутворення в особистісній сфері підлітка. Розвиток самосвідомості, потреба у визнанні, особливості ставлення підлітка до свого минулого, сучасного та майбутнього. Страх смерті, підліткова суїцидальність.

- Ставлення підлітків до своїх прав та обов'язків. Виховання моральних та вольових якостей, формування рис характеру. Розвиток здібностей у підлітковому віці.
- Криза підліткового віку. Криза ідентифікації зі своєю зовнішністю та уявленнями про себе. Психологія “важкого” підлітка. Основні особливості індивідуального підходу в роботі з “важкими” підлітками. Психологічні шляхи виходу з підліткової кризи.

**Основні поняття:** статева ідентифікація, статева диференціація, криза підліткового віку, потреба у визнанні, девіантна поведінка, делінквентна поведінка, пубертатний період, почуття дорослості, самоствердження, образ “фізичного Я”, соціалізація, індивідуалізація, персональна ідентифікація, підлітковий егоцентризм, децентрація, акцентуація характеру, “феномен неадекватності”, підліткова суїцидальність.

### **Тема 9. Юнацький вік**

- Періодизація юності. Особливості фізичного розвитку. Соціальна ситуація розвитку: професійні орієнтації, життя з батьками та утворення власної сім'ї.
- Навчальна діяльність в юнацькому віці: розуміння необхідності вчитися, прагнення до знань, розширення інтересів, роль навчання в формуванні особистості. Пізнавальна сфера та творчість в юнацькому віці.
- Трудова діяльність, розуміння соціальної значущості трудової діяльності, особливості професійного самовизначення юнаків на сучасному етапі.
- Особливості спілкування в юнацькому віці. Проблема батьків та дітей. Потреба в спілкуванні з кумиром та референтною групою. Засвоєння продуктивних прийомів спілкування та розвиток мовлення. Світ читання в юнацькому віці. Спілкування з однолітками: розвиток потреби участі в суспільному житті, формальних та неформальних організаціях, формуванні ініціативності, принциповості та відповідальності в

юнацькому віці. Особливості спілкування з однолітками протилежної статі: психологія сексуальних взаємодій, любов, ранній шлюб.

- Розвиток особистості в юнацькому віці: розвиток самосвідомості, відкриття “Я”, самовиховання, соціальне і моральне самовизначення та готовність до професійного самовизначення. Формування життєвої позицій та етичних переконань. Розвиток вищих почуттів: честі, совісті, почуття власної гідності. Розвиток творчої активності. Вибір життєвих цілей та їх реалізація. Негативна поведінка в юнацькому віці, алкоголізм та наркоманія.

**Основні поняття:** рання юність, зріла юність, юнацький вік, проблема життєвого вибору, соціальне, моральне, професійне самовизначення, профвідбір, профорієнтація, статево-рольова диференціація, трудова діяльність, громадська позиція, соціальна установка, юнацька субкультура, життєва позиція.

### **Тема 10. Психологія дорослого**

- Періоди дорослості. Соціальна ситуація життя в період дорослості. Професійні та творчі досягнення в різних видах діяльності. Прагнення до нового та стереотипізм в професійній діяльності.
- Особливості навчання в період дорослості. Форми та методи навчання дорослих.
- Спілкування дорослих: ділове та безпосереднє, специфіка спілкування чоловіків та жінок, любов та сім'я. Дружні об'єднання та ігри дорослих.
- Пізнавальні інтереси дорослих. Розвиток особистості: особливості ідентифікації з власним “Я”, соціальна активність дорослого, значення активності в професійній діяльності для розвитку особистості. Прагнення до визнання в професійній та суспільній діяльності. Ставлення до прав та обов'язків у дорослих.

- Значення ціннісних орієнтацій та світогляду для моральної стійкості особистості, життєві позиції та самостійність дорослої людини. Дорослий як зріла особистість, як консерватор та конформіст.
- Специфіка вікових криз дорослих. Дорослість та проблема сенсу життя.

**Основні поняття:** стереотипізм професійної діяльності, зріла особистість, вікові кризи дорослого, сенс життя, моральна стійкість, сенс життя, життєва позиція.

### **Тема 11. Психологія людини похилого віку**

- Періодизація похилого віку Вікові закономірності та психологічні особливості нормального старіння. Соціальна ситуація життя людей похилого віку. Участь у професійній та суспільній діяльності. Творчість в похилому віці. Старість та мудрість життя. Місце в сім'ї.
- Значення спілкування в похилому віці. Психологія ставлень людей похилого віку до дітей, молоді, людей іншого віку. Ставлення до проблем людства.
- Особливості пізнавальних інтересів. Феномен ясності думки в старості.
- Значення соціальної активності в похилому віці . Психічне здоров'я. Домагання та форми участі у суспільному житті.
- Криза ідентифікації зі своєю зовнішністю та фізичним “Я” в похилому віці. Криза передпенсійного та післяпенсійного віку.
- Психологічна готовність до старості. Розумове та емоційне переживання цінності життя та неминучості фізичної смерті. Психологія безсмертя людського духу.

**Основні поняття:** предпенсійний та післяпенсійний вік, криза ідентифікації, психологічна готовність до старості, психологія безсмертя, мудрість життя, місце у сім'ї, спілкування.

## Розділ III. ПЕДАГОГІЧНА ПСИХОЛОГІЯ

### Тема 13. Психологія навчання

- Предмет психології навчання. Психологія і педагогіка навчання. Класифікація та форми навчання. Моделі навчання.
- Психологічні аспекти дидактичних принципів. Психологія змісту навчання.
- Теорії навчання: Л.С.Виготський, Л.В.Занков, Д.Б.Ельконін, В.В.Давидов, П.Я.Гальперін, О.М.Матюшкін, Н.О.Менчинська, Г.С.Костюк, О.В.Скрипченко, Б. Скінер, Е. Торндайк.
- Психологічні механізми навчання
- Концепція управління навчанням. Особистісно-зорієнтоване навчання. Шляхи управління: програмоване навчання, алгоритмізація, проблемне, розвиваюче навчання, уроки-діалоги тощо.
- Управління як забезпечення єдності функцій діяльності вчителя та учнів.
- Психологічний аналіз уроку.

**Основні поняття:** навчання, орієнтовна основа діяльності, наукові поняття, емпіричні знання, алгоритм, перенесення знань, інтерференція, проблемна ситуація, проблемна задача, уроки-діалоги, програмування, пізнавальна активність, дидактичні принципи, рівні рефлексивності в навчальному процесі, зворотний зв'язок у навчальному процесі.

### Тема 14. Психологія учіння та учбової діяльності

- Поняття про учіння, зв'язок понять учіння, рівень навчання, научіння та навчальності, як здатності до навчання. Учбові завдання та учбові дії. Учіння як одна із сторін педагогічного процесу.
- Види учіння. Учіння як процес і як діяльність. Основні структурні компоненти учіння. Мотивація учіння. Особливості оволодіння учнями учбовою діяльністю. Класифікація мотивів учіння. Організація учбової діяльності вчителем.



- Психологія засвоєння знань, наукових понять, умінь і навичок. Вміння вчитися самостійно як інтегральна якість особистості. Рівні сформованості учіння в учнів. Вікова динаміка процесу учіння. Неуспішність учнів та її причини. Запобігання неуспішності в навчанні учнів. Психодіагностика розумової самостійності.

**Основні поняття:** учіння, навчання, наuczіння, навчальність, самоуправління, пізнавальні інтереси, допитливість, пізнавальні потреби, учбова діяльність учнів, мотиви учіння, навчальні дії, пізнавальна діяльність, розумова самостійність, зміст учіння, структура учбової діяльності.

### Тема 15. Психологія виховання

- Психологія виховання як розділ педагогічної психології. Психолого-педагогічні засади гуманізації освіти.
- Теорії виховання. Особистісно-зорієнтоване виховання. Основні етапи і психологічні механізми виховання властивостей особистості. Проблеми управління вихованням. Зовнішнє і внутрішнє управління вихованням. Самовиховання як вища форма самоуправління. Розвиток моральної саморегуляції у різні вікові періоди.
- Вікова динаміка формування властивостей особистості. Віковий та індивідуальний підхід у моральному вихованні дітей. Самостійність, дисциплінованість і відповідальність як особистісно-психологічні утворення. Спілкування у процесі виховання. Специфіка роботи з дітьми ускладненої поведінки. Поняття “важковиховуваний” і категорії “важких” дітей. Безпритульність, азартні захоплення, звички лихословити, паління як прояви дисгармонійної поведінки дітей. Психологічний аспект виникнення наркозалежності у дітей. Статеві девіації у підлітків. Самотність як прояв кризового стану особистості. Вивчення “важких” дітей і корекція порушень у їх поведінці.
- Вчинок як вираження моральності. Види вчинків. Аналіз вчинку як загального критерію вихованості.

- Проблема вимірювання вихованості учнів: показники та критерії вихованості.

**Основні поняття:** виховання, самовиховання, моральна саморегуляція, самопізнання, моральний вчинок, моральна дія, “Я-повідомлення”, безумовне прийняття дитини, активне слухання дитини, навіювання, моральна вихованість, імпульсивна поведінка, смисловий бар'єр, моральні звички, альтруїзм, емпатія, рефлексія, статеві девіації, дисгармонійна поведінка, адикції.

### **Тема 16. Психологія педагогічної діяльності і особистості вчителя**

- Специфіка педагогічної праці. Психологічна структура педагогічної діяльності, її функції. Творчий характер педагогічної діяльності. Критерії оцінки ефективності навчальної та виховної діяльності вчителя. Організаційна та управлінська діяльність вчителя.
- Педагогічний контроль та його види.
- Структурно-ієрархічна модель особистості вчителя. «Я-концепція» вчителя.
- Професійно-значущі якості особистості вчителя. Професійна спрямованість особистості вчителя. Педагогічні здібності. Педагогічні вміння.
- Психологія педагогічного оцінювання. Види педагогічного оцінювання та умови їх ефективного застосування.
- Психологія педагогічного спілкування. Стилі педагогічного спілкування та педагогічної діяльності. Педагогічна майстерність та педагогічна культура. Педагогічний такт вчителя.

**Основні поняття:** особистість вчителя, педагогічна діяльність, педагогічна взаємодія, комунікативні і мовленнєві здібності, стиль діяльності вчителя, педагогічна майстерність, педагогічне спілкування, педагогічний такт вчителя, педагогічне оцінювання, види педагогічного контролю, індивідуальний стиль педагогічної діяльності.

## РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Абрамова Н. Возрастная психология. М., 2001.
2. Айзенк Г.Ю. Проверьте свои интеллектуальные способности. Рига, 1992.
3. Ананьев Б.Г. Человек как предмет познания. Л., 1968.
4. Ананьев Б.Г. О проблемах современного человекознания. М., 1969.
5. Анастаси А. Психологическое тестирование. М., 1982.
6. Аникеева М.П. Психологический климат в коллективе. М., 1989. 221с.
7. Аргайл М. Психология счастья. М., 1990.
8. Асеев В.Г. Мотивация поведения и формирование личности. М., 1979.
9. Байярд Р.Д. Ваш беспокойный подросток. М., 1991.
10. Балацька Л.К. Розвиток уяви у молодших школярів. К., 1969.
11. Балл А.Г. Теория учебных задач психолого-педагогический аспект. М., 1990.
12. Бардин К.В. Чтобы ребенок успешно учился. М.: Педагогика, 1988.
13. Бауэр Т.Дж. Психологическое развитие младенца. М., 1979.
14. Безруких М., Ефимова С., Круглов Б. Почему учиться трудно М., 1995.
15. Бех И.Д. Нравственность личности: стратегия воспитания. Ровно, 1991.
16. Бех І.Д. Психологічні умови ефективності виховної дії // Рідна школа. 1992. №1. С.41.
17. Блейхер В.И., Бурлачук Л.Ф. Психологическая диагностика интеллекта и личности. К., 1979.
18. Блейхер В.И., Бурлачук Л.Ф. Психологическая диагностика личности. – К., 1978.
19. Блонский П.П. Избранные психологические произведения. М., 1964.
20. Бодалев А.А., Столин В.В. Практикум по психодиагностике. М., 1980.
21. Божович Л.И. Личность и ее формирование в детском возрасте. М., 1968.
22. Божович Л.И. Этапы формирования личности. М., 1995.
23. Боришевський М.Й. (ред.) Развитие нравственных убеждений школьников. К., 1986.
24. Брауэр Т. Психическое развитие младенца. М.: Прогресс, 1979.

25. Вікова та педагогічна психологія. / О.В. Скрипченко, Л.В. Долинська., Огороднійчук З.В. та ін. Навчальний посібник. К., 2012.
26. Вікова психологія / За ред. Костюка Г.С. К., 1982.
27. Власова О.І. Педагогічна психологія. К., 2005.
28. Власова О.І. Педагогічна психологія: навчальний посібник. К.: Либідь, 2005. 400 с.
29. Возрастная психология. Хрестоматия. / Составители В.С. Мухина, А.А. Хвостов. – М., 2000.
30. Возрастная и педагогическая психология / Под ред А.В. Петровского. М., 1979.
31. Возрастная и педагогическая психология / Под ред. М.В. Гамезо и др. М., 1984.
32. Возрастные и индивидуальные способности младших подростков / Под ред. Д.Б. Эльконина, Т.В. Драгуновой. М., 1967.
33. Волков Б.С., Волкова Н.В. Детская психология. Психическое развитие до поступления в школу. М., 2004.
34. Воспитание детей дошкольного возраста. / Под ред. Л.Н. Проколиенко. К., 1991.
35. Выготский Л.С. Психология. М.: Изд-во ЗКСМО Прогресс, 2000. 1008с. (Серия «Мир психологии»).
36. Выготский Л.С. Собр. соч.: В 6 т. М., 1981-1984.
37. Грехнев В.С. Культура педагогического общения. М.: Просвещение, 1990. 144 с.
38. Гуткина Н.И. Психологические проблемы общения учителя с подростком // Вопросы психологии. 1984, №2. С.99.
39. Давыдов В.В. Младший школьник как субъект учебной деятельности // Вопросы психологии. 1992. №3-4. С.14.
40. Давыдов В.В. Проблемы развивающего обучения. М., 1986. 140 с.
41. Деятельность и взаимоотношение дошкольников / Под ред. Т.А. Репеной. М., 1986.

42. Диагностика школьной дезадаптации. М., 1992.
43. Диагностика умственного развития дошкольника / Под ред. Л.А. Венгера и В.В. Холмовской. М., 1978.
44. Довідник з педагогіки та психології : Навч. посіб. для викл., аспірантів та студ. пед. навч. закл. / О. В. Скрипченко, Т. М. Лисянська, Л. О. Скрипченко; Нац. пед. ун-т ім. М.П.Драгоманова. К., 2001. 216 с
45. Занков Л.В. Обучение и развитие. М., 1975.
46. Запорожец А.В. Избранные психологические труды. / Под ред. В.В. Давыдова, В.П. Зинченко: В 2 т. М.,1986.
47. Захаров А.И. Как предупредить отклонения в поведении ребенка. М., 1986.
48. Зимняя И.А. Педагогическая психология. М., 1999.
49. Зимняя И.А. Педагогическая психология: учебник для вузов. М.: Логос, 2005. 384 с.
50. Зинченко В.М. (ред.) Как построить свое “Я”. М., 1991.
51. Иванов С.И. Одинокие дети. М.: Молодая гвардия 1991. 318с.
52. Каптерев П.Ф. Детская и педагогическая психология. М., 1999.
53. Карпенко З.С., Савін З.Я Вивчення і розвиток уяви у дитячому віці. Коломия, 1996.
54. Колеченко А.К. Развивающаяся личность и педагогические технологии. .СПб. – 1992.
55. Кон И.С. Психология старшеклассника. М., 1980.
56. Кон И.С. Психология юношеского возраста. Просвещение, 1979.
57. Конунко В.Л. Психологічні основи особистісного становлення дошкільника. К., 2000.
58. Косма Т.В. Мислення учнів молодшого шкільного віку. К., 1969.
59. Костюк Г.С. Навчання і розвиток особистості. К., 1967.
60. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. К., 1989.
61. Котирло В.К. Развитие волевого поведения у дошкольников. К.,1971.

62. Кравцова Е.Е. Психологические проблемы подготовки детей к школе. М., 1991.
63. Крайг Грейс. Психология развития. СПб: Питер, 2001.
64. Кулачківська С.Е., Ладивір С.В. Я – дошкільник. Вікові та індивідуальні аспекти психологічного розвитку. К., 1996.
65. Курганов С.Ю. Психологические проблемы учебного диалога // Вопросы психологии. 1988. №2. С.87.
66. Леви В. Нестандартний ребенок .СПб., 1993.
67. Лейтес Н.С. Способности и одаренность в детские годы. М., 1984.
68. Лейтес Н.С. Умственные способности и возраст. М., 1971.
69. Леонтьев А.Н. Избранные психологические произведения: В 2 т. М., 1983.
70. Лисина М.И. Общение, личность и психика ребенка. Москва, Воронеж, 1997.
71. Лисянська Т.М. Вікова і педагогічна психологія. К., 2007.
72. Лисянська Т.М. Педагогічна психологія. К., 2002.
73. Лисянська Т.Н. Педагогічна психологія: Навчальний посібник. К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2002. 210 с.
74. Лишин О.В. Педагогическая психология воспитания: Учебное пособие. – М.: АПК, 2006. 300 с.
75. Максименко С.Д. Психологія в соціальній та педагогічній практиці: методологія, методи, програми, процедури. Київ, 1990.
76. Максименко С.Д. Теорія і практика психолого-педагогічного дослідження. К., 1990.
77. Маркова А.К., Матис Т.А., Орлов А.Б. Формирование мотивации учения. М., 1990.
78. Маркова А.К., Никонова А.Я. Психологические особенности индивидуального стиля деятельности учителя. // Вопросы психологии. 1984. №5. С. 46.

79. Матюхина М.В. Особенности мотивации учения младших школьников // Вопросы психологии. 1985. №1. С. 43-49.
80. Матюшкин А.М. Загадки одаренности. Проблемы практической диагностики. М., 1993.
81. Машбиц Е.И. Психологические основы управления учебной деятельностью. К., 1987.
82. Мухина В.С. Детская психология. М., 2000.
83. Мухина В.С. Возрастная психология. М., 2000.
84. Мухина В.С. Шестилетний ребенок в школе. М., 1986
85. Натанзон З.Ш. Психологический анализ поступка ученика. М., 1991.
86. Немов Р.С. Психология: Книга 2. М., 1994.
87. Ньюкотт Н. Развитие творчества у ребенка. СПб., 2002.
88. Обухова Л.Ф. Детская психология: теория, факты, проблемы. М., 1995.
89. Оржеховська В.М. Соціально-педагогічні проблеми девіантності поведінки неповнолітніх в сучасних умовах. // Педагогіка і психологія 1995. №4. С. 90-98
90. Орлов А.Б. Восхождение к индивидуальности. М., 1991.
91. Орлов А.Б. Основные исследовательские методы возрастной и педагогической психологии. Вопросы психологии, 1981, №1
92. Орлов А.Б. Самопознание и самовоспитание характера. М., 1987.
93. Осипова Е.К. Структура педагогического мышления учителя. // Вопросы психологии. 1987. №5 С.144.
94. Павелків Р.В, Цигипало О.П. Дитяча психологія: Навчальний посібник. К., Академ-видав, 2008. 432 с.
95. Павелків Р.В. Розвиток моральної свідомості та самосвідомості у дитячому віці: Монографія. Рівне, 2004.
96. Павелків Р.В., Цигипало О.П. Сам! Дитяча психологія. К.: Академвидав, 2011. 376с.
97. Педагогічна психологія / За ред. Л.М. Проколієнко. К., 1991.

98. Пергаменщиков и др. Психодиагностика и психокоррекция в воспитательном процессе. Минск, 1993.
99. Пиаже Ж. Избранные психологические труды. М., 1969
100. Пиаже Ж. Речь и мышление ребенка. М., 1994.
101. Подмазін С.І., Сібіль О.І. Як допомогти підлітку з важким характером. – К.: НПЦ Перспектива, 1996.
102. Практикум по психодиагностике. Психодиагностика мотивации и саморегуляции. М.: Из-во МГУ. 1990. 160с.
103. Приходько Ю.О. Дитяча психологія: Нариси становлення та розвитку. К.: Міленіум, 2004. 204 с.
104. Приходько Ю.О. Розвиток відчуттів та сприймань у дітей дошкільного віку (сенсорний розвиток). К., 2001.
105. Прихожан А.М. О возрастном подходе в нравственном воспитании детей. // Вопросы психологии. 1981. №2. С.143-149.
106. Проскура О.В. Психологічна підготовка вчителя до роботи з першокласниками. К., 1998.
107. Проколієнко Л. М. Формування допитливості у дітей дошкільного віку. К.: Рад. школа, 1979. 88 с.
108. Психология младших школьников / Под ред. В.В. Давыдова М.,1990.
109. Психология педагогического взаимодействия. Учебное пособие / Под ред. Я.Л. Коломинского. СПб.: Речь, 2007. 240 с.
110. Психология старости и старения: Хрестоматия / Сост. О.В. Краснова, А.Т. Лидере. М., 2003. 416 с.
111. Психология формирования и развития личности / Под ред. Л.И. Анцифировой. М.,1961.
112. Психология одаренности детей и подростков / Под ред. Н. С. Лейтеса. М.: Изд. центр «Академия», 2000. 336 с.
113. Психология человека от рождения до смерти / Под ред. А.А. Реана. – СПб., 2002.



114. Развитие общения у дошкольников / Под ред. А.В. Запорожца, М.И. Лисиной – М., 1974.
115. Реан А.А., Коломинский Я.Л. Социальная педагогическая психология. СПб.: 1999.
116. Рибалка В.В. Особистісний підхід у профільному навчанні старшокласників. Київ 1998.
117. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии. СПб.: ПИТЕР, 2001. 712 с.
118. Савченко О.Я. Вікова характеристика готовності дітей до шкільного навчання. К., 1997.
119. Савчин Н.В., Василенко Л.П. Вікова психологія: Навчальний посібник. – К.: Академвидав, 2006. 360 с.
120. Сивачук Н.П. Національний мовленнєвий етикет у мовній підготовці студента-філолога. // Педагогіка і психологія. 1997. №2. С.132-138.
121. Скрипченко О.В. Психічний розвиток учнів. К., 1974.
122. Скрипченко О.В., Лисянська Т.М., Скрипченко Л.О. Психолого-педагогічний аналіз уроку (з практикумом). К., 2005.
123. Скрипченко О.В., Лисянська Т.М., Скрипченко Л.О. Довідник з психології і педагогіки. К., 2000.
124. Скрипченко О.В., Лисянська Т.М., Скрипченко Л.О. Психолого-педагогічний аналіз уроку: навчальний посібник. К., 1999. 102 с.
125. Скрипченко О.В., Лисянська Т.М., Скрипченко Л.О. Системний підхід до дослідження психолого-педагогічних основ навчання. / У зб. Кам'янець-Подільського держуніверситету. Серія: соціальна педагогіка. Вип.1. Кам'янець-Подільськ. 1999. С. 44-52.
126. Смирнов М.И. Психологические проблемы воспитания. М., 1985.
127. Смирнова Е.О. Детская психология. М.: ВЛАДОС, 2003. 368 с.
128. Столяренко Л.Д. Педагогическая психология: 2-е изд., перераб. и доп. Р/нД, 2003. 544 с.
129. Стюарт-Гамильтон Я. Психология старения: Пер. с англ. А. Дмитриева. М., 1995. 366 с.

130. Талызина Н.Ф. Теоретические проблемы программированного обучения. М.
131. Теплов Б.М. Проблемы индивидуальных различий. М.,1961.
132. Третьяк Т. Формирование стратегии комбинирования как средство творческого технического мышления учащихся. К., 1985.
133. Трудный подросток: причины и следствия. К., 1985.
134. Трудный подросток: причины и следствия. / Под ред. В.А. Татенко. К.: Рад. школа, 1985. 175с.
135. Фельдштейн Д.И. Проблемы возрастной и педагогической психологии. М., 1995
136. Фельдштейн Д.И. Психологические основы общественно полезной деятельности подростка. М.,1982.
137. Франкл В. О смысле жизни. Пер. с нем. М., 1991.
138. Шаповаленко И.В. Возрастная психология (Психология развития и возрастная психология). М.: Гардарики, 2005. 349 с.
139. Шклярська С.М. Індивідуальна робота зі слабовстигаючими // Початкова школа, 1988. №2. С.29-31.
140. Щотка О.П. Вікова психологія дорослої людини: Навчальне видання. – Ніжин: НДПУ, 2001. 194 с.
141. Эльконин Д.Б. К проблеме периодизации психологического развития в детском возрасте // Вопросы психологии. 1971, №4.
142. Эльконин Д.Б. Детская психология. М., 2005.
143. Эльконин Д.Б. Психология игры. М., 2000.
144. Эриксон Э. Детство и общество. СПб.,1996.
145. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис. М., 1996.
146. Якобсон П.М. Психологические проблемы мотивации поведения. М., 1969.